

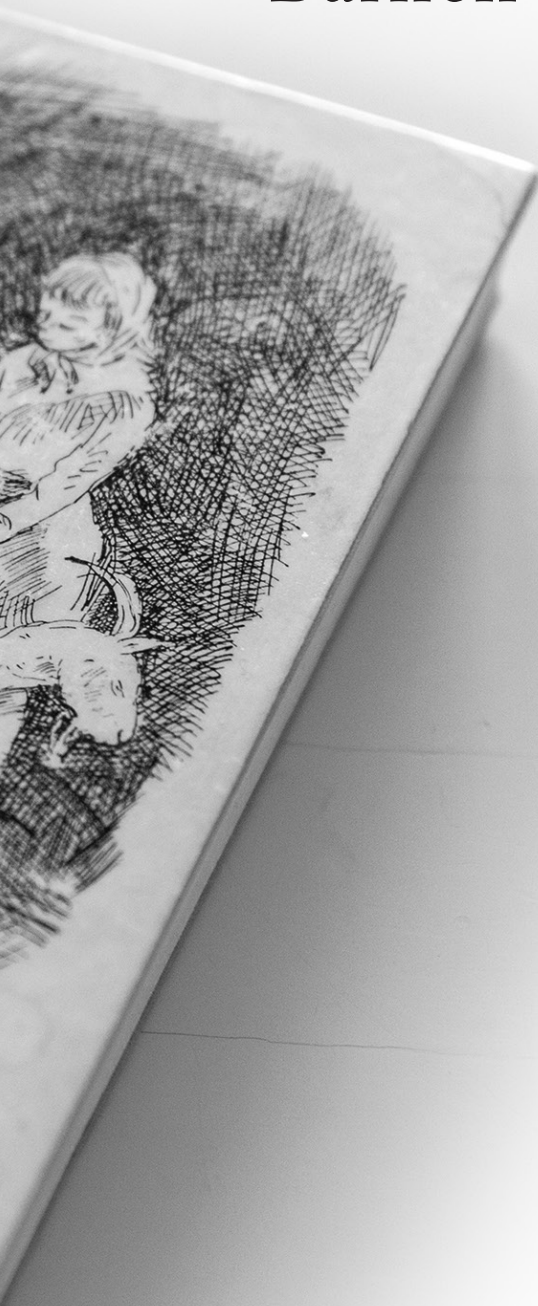
Omläsningen

H E R V O R S J Ö D I N

om Laura Fitinghoffs

Barnen ifrån Frostmofjället

Det finns en svensk barnbok som getts ut i ofattbart många upplagor. En bok som blev en film, som alla svenska barn födda från 1930 och ett antal decennier framåt fick se, oavsett i vilken avkrok av landet de råkade växa upp, en historia som hör till vårt svenska litterära arv. Svenska barnboksintitutet gav ut den på nytt 2011 som första titel i en serie med rubriken "Läsvärd – om och om igen!" Den sålde slut och en ny upplaga trycktes, nu är den också slut sedan länge.

Barnen ifrån Frostmofjället. En berättelse för små och stora. Så hette den, den lilla anspråkslösa boken som kom ut på AB Ljus förlag den 23 november 1907. Den råkade komma ut i en dramatisk tid då tidningarna hade mycket annat att skriva om. Det var svagår i Norrland, hungersnöd hotade. Trots att barnarbetet förbjöds redan 1881 var det fortfarande vanligt förekommande. Emigrationsfrågan diskuterades livligt och gamle kung Oscar II låg för döden. I december samma år kom den emotsedda andra delen av *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, en bok som omedelbart höjdes till skyarna som "Selma Lagerlöfs faddergåva till Sveriges barn" av Gurli Linder i *Dagens Nyheter*. Men *Barnen ifrån Frostmofjället* uppmärksammades även den med fina recensioner. Marie Louise Gagner skrev i *Idun* under rubriken "Boken som måste gripa om hjärterötterna på våra barn".

Historien utspelar sig under nödåret 1867. Sju små syskon mellan två och tolv år gamla, som blivit föräldralösa, ger sig ut på en omöjlig vandring i ett bottenfruset Norrland, med geten Gullspira som enda sällskap. Den dramatiska och gripande historien om Frostmobarnen skulle komma att förändra och påverka svenskarnas syn på fattiga barn.

Ända fram till 1918 fanns det en lag som sade att om föräldrarna inte kunde dra försorg om ett barn, skulle barnet auktioneras bort till den som tog emot det i sitt hem mot lägst ersättning. Sedan såg samhället inte längre de här barnen. De blev osynliga. Det var väl känt att de inte hade några som helst rättigheter och därför kunde utnyttjas till vad som helst. Ingen frågade efter dem. Men i historien om Frostmobarnen lovar äldste sonen Ante sin mor, när hon på sin dödsbädd oroar sig för barnens framtid, att syskonen aldrig ska behöva drabbas av detta förfärliga öde.

Sverige var ett starkt segregerat klassamhälle. Det fanns naturligtvis en viss form av filantropi från överklassens sida. Fina fruar kunde gå med en matkorg till fattiga familjer och känna sig ha gjort en ”gudi behaglig gärning”. Men det sociala skydds nätet var i stort sett obefintligt. Det skulle dröja till 1921 innan vi ens fick allmän rösträtt. Den tolvårige Antes löfte till mor var absurt.

Ändå lyckas han. I boken framträder han och hans syskon, dessa det dåtida samhällets obetydligaste medborgare, som starka, fina personligheter. När de under sin vandring hittar nya hem att leva i, är det hos familjer som känner att de behöver barnen. Man kan rentav säga att det är barnen som stannar av barmhärtighet mot de besuttna familjerna. Det är inte familjerna som förbarmar sig över barnen, som det annars alltid framställdes. Barnen är på alla sätt huvudpersonerna i den här berättelsen.

Det kan synas märkligt att det var en kvinna ur den svenska överklassen som skrev om de fattigaste bland de fattiga, de mest förbisedda av alla. Men Laura Fitinghoff, född i den välmående prostgården i Sollefteå som nummer tre av fem systrar, hade själv fått uppleva en livets berg- och dalbana av det mer svindlande slaget. Hon hade fått en mycket trygg och kärleksfull barndom, en god allmänbildning redan i hemmet, med något så exklusivt som en fransk guvernant och pappa prosten Bernhard Runstens mångsidiga undervisning i bland annat latin och grekiska. Mamma Otilia, född i ett bildat hem i Norrköping, var mycket musikalisk, ungdomsvän till Jenny Lind. Alla de fem flickorna hade vackra sångröster och spelade många instrument. Prostens döttrar skulle inte utbildas sig, aldrig behöva arbeta för sin försörjning. De skulle förstås gifta sig rikt.

Vid tjugotre års ålder övertalades Laura att tacka ja till en enveten friare, den mycket förmögne adelsmannen, brukspatron Conrad Fitinghoff, trots att han var fyrtiofyra år äldre, alltså sextiosju år gammal. Äktenskapet började 1871 i största materiella välmåga på Conrads herrgård Västhammar i Torsåkers socken i Ångermanland och fortsatte 1875 på slottet Ekensholm i Dunkers församling i Södermanland. Flytten berodde på att det ångermanländska klimatet ansågs för hårt för Laura, som visserligen fött dottern Rosa året efter vigseln, men därefter fått många svåra missfall. Enligt dottern Rosas memoarer blev pappa Conrad dock lurad på affären med Ekensholm, och 1879 gick han i en hejdundrande konkurs. Plötsligt var den förmögne adelsmannen varken godsägare eller brukspatron eller förmögen. Lauras arv efter sin pappa prosten försvann förstås också i konkursen, liksom alla möbler och minnen från barndomshemmet, eftersom kvinnor vid denna tid inte hade enskild egendom. Maken var hustruns

förmyndare och försörjare. Slottsherrskapet fick börja om från början på en gård i Rödeby i Blekinge, men Conrad, som nu närmade sig 80-årsåldern, var inte längre betrodde i bankerna.

1885 flyttade de upp till Stockholm. Familjen omfattade förutom den älskade dottern Rosa även Rosas favoritudjur, geten Viola, som fick bo i familjens våning och behandlades som en familjemedlem. Denna get hade Rosa räddat undan döden på gödselstacken på Ekensholm, när den var alldeles nyfödd. Laura såg relationen mellan dottern och geten, och här har vi utan tvivel förebilden till Gullspira, geten som under Frostmobarnens svåra vandring är deras tröst, trygghet, värmekälla och som också kan ge dem lite mjölk när hungern sliter outhärdligt.

Men nu var Conrads möjligheter slut. Plötsligt var Laura den som måste försöka försörja familjen. Men hur? Prostdottern, herrgårdsdamen, slottsfrun Laura, som aldrig lärt sig något yrke kunde bara en sak: skriva. 1885, samma år som de flyttat upp till Stockholm, debuterade hon på Hökerbergs Förlag med barnboken *En liten värld bland fjällen*, som den då ännu okända unga konstnärinnan Jenny Nyström fick uppdraget att illustrera. Boken hade kommit till under ett ofattbart tungt skede i författarinnans liv. Laura hade hastigt mist sin andra lilla dotter Ingegerd, som bara blev drygt ett år. Hennes äktenskap var en plåga. Conrad ville ha en son och hon hade haft ett svårt missfall, som var nära att ta hennes liv. Hennes älskade dotter Rosa hade skadat sig illa och måste ligga till sängs i någon sorts sträckbänk för att inte bli halt för livet. Under denna nattsvarta tid satt hon vid Rosas säng och berättade sina barndomsminnen från prästgården i Sollefteå, med humor och realism. Det var dessa berättelser, en sorts nyckelroman på barnkammarnivå, som blev *En liten värld bland fjällen*. Boken fick ett mycket gott mottagande och långt senare skulle Eva von Zweigbergk i sitt stora verk *Barnboken i Sverige 1750–1950* (1965) beteckna den som ”den första moderna barnboken”. Varför då? Jo, den väluppfostrade prostdottern skildrade sig själv och systrarna i boken som ganska vilda, olydiga, självständiga, idérika, jobbiga barn. Hon tillät dem till och med att fundera över något så tabubelagt som frågan om hur barn egentligen kommer till världen. Samt avslöja att de alls inte hade hittats i forsar eller uppe i kyrktorn, som föräldrarna hävdade. De hade ”vilat under sin moders hjärta”. Chockerande!

Fram till nu hade man försökt skildra mönsterbarn i barnböckerna, så att de små läsarna skulle förstå och helst lära sig hur barn ska uppföra sig. Det här var något helt annat. Den vackra lilla boken är också den allra första

barnboken med norrländsk bakgrund. Ett förtydligande är förresten på sin plats här: dagens läsare reagerar kanske på att Sollefteåtrakten i Ångermanland sannerligen inte är någon "värld bland fjällen", men "fjäll" betydde på Lauras tid bara skogklädda glesbefolkade berg.

Efter den lyckade debuten skrev Laura i stort sett en bok om året, från början mest barnböcker, men det blev också en del vuxenlitteratur. Hon medverkade flitigt i olika tidningar och tidskrifter och blev ett känt namn. I boken *I fjällluft* (1899), som kan anses som en fortsättning på *En liten värld bland fjällen*, återkommer de fem prästdöttrarna, men nu har de kommit upp i giftasvuxen ålder och bokens Ingegerd (Lauras alter ego) förälskar sig i en student som kommer till Sollefteå för att studera folklivet i Ångermanland. Denne student hette egentligen Artur Hazelius och kom att spela en stor roll för henne senare i livet då hon, tillsammans med många andra frivilliga, hjälpte honom att bygga upp Nordiska museet och Skansen. I *I fjällluft* skildrar hon också det förfärliga nödåret 1867, då hon som prästdotter sett skarorna av vandrare som tvingats lämna sina hem, där de inte längre kunde hitta något att leva av. I prästgården tog man emot dem, gav dem ett mål mat och en halmmadrass att sova på, innan de drog vidare mot ovissa mål. "Flickorna, vilka med krita strök streck in på den brunmålade skafferidörren för var och en så anländ, kunde många dagar få rita dit dessa streck i antal av över fyrtio", skriver hon i inledningen till det tjuugoåttonde kapitlet.

Barnen ifrån Frostmofjället blev Lauras sista bok. Den anknyter också till både *En liten värld bland fjällen* och *I Fjällluft*, vilket Laura påpekar i förordet. I bokens slut träffar de två kvarvarande äldsta syskonen, Ante och Maglena, prostfamiljen och där slutar deras färd. Ante, som drömmer om att bli präst, får stanna hos prostfamiljen. Prostens döttrar har lilla rika, bortklemade Sylvia från Stockholm på besök. Sylvias syster har dött och lämnat ett smärtsamt tomrum. Maglena övertalas att bli Sylvias nya syster och följa med till huvudstaden. Men hon följer bara med på villkor att familjen i Stockholm skaffar en get!

Laura hann uppleva bokens jättesuccé: Första upplagan såldes slut redan till julen. En stor billighetsupplaga trycktes, som också såldes slut direkt. Laura hade en fortsättning på historien i sitt huvud, men hon var redan svårt sjuk i magcancer och krafterna räckte inte. Den 17 augusti 1908 somnade hon in. Filmatiseringen gjordes år 1945 i regi av Rolf Husberg och med Sven Nykvist som debuterande filmfotograf. Barnskådespelarna Anders Nyström och Hans Lindgren lade här grunden till livslånga filmkarriärer. Filmen blev en ofattbar framgång. Ingen svensk film genom tiderna torde kunna mäta sig med antalet visningar. Den visades överallt där det var möjligt att ordna en filmvisning, i samlingssalar, skolor, kyrkor, föreningshus av alla slag. För generationer av svenskar var det Filmen med stort F. Vid den årliga svenska Guldbaggegalan delar Svenska Filminstitutet sedan länge ut en "Gullspirastatyett" till den som gjort den bästa insatsen inom svensk barnfilm under det gångna året.

Barnen ifrån Frostmofjället är en av de där böckerna som har förändrat vårt sätt att se på världen, ungefär som *Onkel Toms stuga* fick amerikanerna att förstå slaveriets förfärliga orättvisa eller som Katarina Taikons böcker om Katitzi långt, långt senare synliggjorde förtrycket av romer i Sverige. De föräldralösa barnen hade ingen uppmärksamhet i den svenska litteraturen, innan Laura Fitinghoff fick folk att se dem. I det dåvarande klassamhället utgjorde de den absoluta botten. Att göra dessa barn till hjältar, att visa på deras fina egenskaper som ärlighet, renlighet, trofasthet, medkänsla med djur och gamla var något helt epokgörande.

Tragiskt nog har *Barnen ifrån Frostmofjället* fortfarande en aktuell och levande anknytning i dagens Sverige. Vi är idag överallt omgivna av flyktningbarn som flytt en hopplös tillvaro, barn som mist allt, föräldrar, fosterland, språk; barn som förlorat fotfästet i livet. De är, precis som Frostmobarnen, offer för omständigheter som de saknar möjligheter att påverka. På så sätt är historien om *Barnen ifrån Frostmofjället* fortfarande i högsta grad läsvärd och sorgligt aktuell.

HERVOR SJÖDIN

född 1936, uppväxt och bosatt i Sollefteå. Utbildad till gymnasielärare i tyska och franska i Uppsala. Skrivit pjäser för Sollefteå Amatörteater, bland annat om Laura Fitinghoff. 2006 kom boken *Vägen till Frostmofjället* (ADC Media), som handlar om Lauras dramatiska liv.